

KJØNN, FØDSEL, PENGER OM MAKTFAKTORER I KNUT HAMSUNS *BØRN AV TIDEN*

Katharina Schieferstein

Innledning

Når dominansrelasjoner etableres, skjer det gjennom et samspill av forskjellige faktorer, som fungerer som maktlegitimerende i et bestemt samfunn. Å undersøke sammenspiillet mellom maktetablerende faktorer i *Børn av Tiden* er interessant av forskjellige grunner: Alle forhold mellom de sentrale personene i fortellingen er først og fremst maktforhold. Dessuten viser *Børn av Tiden* et samfunn i forandring. Når makten forflyttes og maktfaktorene forandres, kan man lettere iakttå hvordan makt installeres.

Denne artikkelen vil prøve å vise hvordan det gamle hierarkiet legitimeres gjennom de forskjellsskapende kategoriene kjønn, makt og penger og hvordan installasjonen av det nye systemet beskrives i *Børn av Tiden*.

Naturlighet og unatur

Den sentrale forutsetningen for at makt kan etableres og bli bestående, er at den betraktes som normal. Normalitet skapes gjennom at alt forholder seg etter normene. Og selve normene er ikke noe annet enn det som alle ser på som det normale.

Hvordan skapes da normene? For normaliseringen av et sosialt forhold er det sentralt at man ikke betrakter det herskende forholdet som et av mange mulige forhold. Det normale blir til gjennom at man ikke betrakter det som tilfeldig, men som selvfølgelig. For at noe skal være selvfølgelig, er det viktig å fremstille det som ikke bestemt av historiske tilfeldigheter. Bourdieu kaller det „[d]en historiske avhistorisering”¹. Han betoner at „det evige i historien ikke kan være annet enn produktet av et historisk forevigelsesarbeid”². Det som ikke er historisk, er natur. Dermed er de hierarkiene sikrest forankret som blir ansett som naturlige. Naturen er det upåvirkelige, det som ikke kan

---

¹ Bourdieu, Pierre: *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag 2000. S. 91

² Bourdieu, Pierre. S. 91

betviles. Man behøver ikke rettferdiggjøre naturen, den er et faktum som må aksepteres. Det er det beste som kan skje en hersker, at hans makt betraktes som naturlig.

[D]ominansrelasjonene [...] er *produktet av et uopphørlig (og dermed historisk) reproduksjonsarbeid* [...]. De som domineres tar i bruk kategorier som er konstruert ut fra de dominerendes synspunkt på dominansrelasjonene, og får således disse kategoriene til å fremstå som naturlige.³

I mange av Hamsuns bøker spiller det naturlige en sentral rolle og hjelper å skape de grunnleggende verdiene. Hvordan det forholder seg i *Børn av Tiden* skal nå vises i forhold til de tre maktfaktorer kjønn, fødsel og penger.

Kjønn

Kjønn er en kategori som lenge har blitt ansett som naturlig, dvs. ikke skapt gjennom sosiale mekanismer. Å anse kjønn som en naturlig kategori betyr at man enten er født som kvinne eller som mann og at det innebærer å være enten kvinnelig eller mannlig og å ha en del naturlige egenskaper som man ikke skulle ha om man skulle være av det andre kjønn. Disse egenskaper blir en begrunnelse for de naturlige roller som menn eller kvinner spiller i et samfunn og de blir med det samme til oppførselsregler, for om man ikke kan fremvise disse egenskaper, så kan man ikke utfylle sin naturlige plass. Dermed blir det viktig å være mest mulig kvinnelig og minst mulig mandig (omvendt for menn).

At menn dominerer kvinner betraktes som en effekt av deres naturlige egenskaper samtidig som det å være underlegen anses som kvinnenens naturlige stilling, som de gjennom deres eget syn på det naturlige er med på å konstruere.⁴

---

³ Bourdieu, Pierre. S. 43

⁴ „[K]vinnene selv anvender på enhver virkelighet, og i særdeleshet på de maktrelasjonene de er fanget i, tankeskjemaer som er produkter av inkorporeringen av disse maktrelasjonene og som kommer til uttrykk i den symbolske ordens grunnleggende motsetninger. I tillegg er kvinnenens bevissthetsakter nettopp derfor praktiske anerkjennelseshandlinger, handlinger preget av doksal tilslutning, av en tro som ikke behøver å tenkes og bekreftes som sådan, og som på et vis <<skaper>> den symbolske vold den er underlagt.“ Bourdieu, Pierre. S. 42.

De mandige og kvinnelige dydene som skaper forskjell og styrer på Segelfoss er tydelige gjennom hele boka. Særlig er de tematisert i forholdet mellom løytnant Willatz Holmsen III og kona, men også i andre forhold kommer de til uttrykk.

Godsets grunnlegger Willatz Holmsen I tar initiativ og er framgangsrisk. Han skaper „lutter nyttige indretninger“ (7)⁵, han kan „lære og skrive“ (7) og bærer en militæruniform. Han „hadde været tjener“ (7), men det som nevnes om hans liv er at han kom opp og hva han gjør etter å ha sluttet som tjener. Angående hans kone som ikke nevnes med navn, synes det derimot viktig å nevne at hun hadde „tjent et herskap og lært meget fint“ (7). Om hennes senere liv fortelles det bare at hun kan „kjøre med karosse“ (7) på grunn av sin manns finansielle makt. Eventyrmotivet, som forekommer flere ganger i fortellingen innføres knyttet til henne: Hun „var alle steder fra, [...] kanskje fra et æventyr“ (7). Willatz Holmsen den førstes kone er ei kvinne uten videre betydning for utviklingen av slekten i resten av teksten. Nettopp derfor er det interessant at eventyrmotivet først knyttes til henne. Eventyret hører ikke hjemme i mannens alvorlige verden. Det er knyttet til både det barnslige og det mystiske, to tradisjonelt kvinnelige sfærer. Det blir ikke bare viktig når Willatz Holmsen II og Willatz Holmsen III graver etter skatten og dermed mister anseelse hos folk, men det er også sentral for vurderingen av eventyrkongen Holmengrå.

Holmengrå innføres som en kontrastfigur til Willatz Holmsen III. Løytnanten beskrives på begynnelsen som „en mand med en [...] lammet magt“ (9) fordi faren hans hadde etterlatt ham gjeld. Men likevel sies det om ham at „han tiltvang sig en uhyre respekt“ (9). At han klarer det, viser styrken i løytnantens personlighet. „Den estime han nu kunde opnå måtte han selv skape sig, og den blev også meget stor.“ (9) Løytnanten beskrives som „fast og mager og arabisk“ (24). Hans aristokratiske ytre motsvarer hans holdning. Det sies om ham at han „i yngre år var hidsig og stivsindt uten måte“ (9), men at han „med årene kom til å beherske sin hidsighet“ (9) „alene av mands modenhet“ (9). Han vet hva han kan tillate seg og det er mye, så lenge som han ikke mister selvrespekten. Når det sies om ham: „[H]an

---

⁵ Hamsun, Knut: *Børn av Tiden*. I: Hamsun, Knut: *Samlede verker*. Tiende utgave. Gyldendal 2000. Alle sitat i teksten er fra denne utgave.

kunde gjøre det eneste som en gammel mand hadde å gjøre uten å bli motbydelig for seg selv og andre: han kunde stå ret op og ned“ (163), så gjelder det ikke bare alderdommen, men hele løytnantens liv. Å beherske seg selv framstilles som den sentrale mandige dyd som er nødvendig for å kunne herske over andre. Løytnanten er en „født[...] ordensmand“ (162). Som den gamle militær han er, har han „respekt for myndighetene, både hans oppdragelse og hans utdannelse hadde indøvet ham i lydighet mot sine foresatte“ (19). Men han har ikke noen foresatte. På Segelfoss er han den høyeste autoritet og det er denne stilling som han må vise seg verdig for. Han er den „fødte herre“ (39) og alle hans handlinger er bestemte av å utfylle denne rolle. Hans naturlige egenskaper som herre hjelper ham selvfølgelig. Han er „taus og stolt“ (162), „kriger og verdensmand, sterk ved sin vilje“ (162). Men likevel antar livet hans formen av en maktkamp der bare selvfornektelse fører til herredom. „Det maskuline privilegium er også en felle, og det finner sitt motstykke i den permanente spenningen og anspenningen, stundom skjøvet ut i det absurde, som enhver mann påtvinges av plikten til alltid å få bekreftet sin virilitet.“⁶ Veldig tydelig blir dette i forholdet til løytnantens kone.

Adelheid innføres ikke nettopp som inkarnasjonen av det kvinnelige. Gjennom hennes far, en tysk oberst, og gjennom at hun „ridde gjerne og ridde dristigen på sin hest“ (9) knyttes hun til det mannlige maktområdet. Hennes ansikt er „lite vakkert“ (9) og i den første beskrivelsen av henne synes hennes kropp, „smidig og deilig“ (9) som den er, være det eneste virkelig kvinnelige ved henne. At hun ikke heller lar den stå – eller ligge – på dens naturlige plass, blir fatal for ekteskapet og Adelheids liv.

Beskrivelsen tillater ingen tvil om at løytnanten har rettigheter mot sin frue som hun nekter ham. At Willatz Holmsen III ikke voldtar Adelheid beror bare på at han er „en ualmindelig herre“ (87). „[H]an var den overlegne, han hadde det i sin magt å øve selvtægt og han gjorde det ikke“ (87). „Han hadde selv bestemt i hvilken utstrækning han vilde være overlegen: han vilde være det i videste utstrækning, konen kunde gå i fred“ (88). Det er selvdisciplin som gjør løytnanten til den overlegne. Driften melder seg flere ganger, men løytnanten er alltid sterkere. I stedet for å vise sin potens som Mack skulle ha gjort det, „spar[er han] hvert kvindeliv i hele omkredsen“ (87). Det kommer

---

⁶ Bourdieu, Pierre. S.59

aldri til noen seksuell handling med tjenestepikene på gården. I stedet for å følge sin drift, behersker Willatz Holmsen III seg alltid og gir pikene penger i stedet, noe jeg skal komme tilbake til.

Det fantes ingen lov mot voldtekt i ekteskapet på denne tiden, samleiet ble ansett som mannens naturlige rett i ekteskapet, og at det bydde kvinnen imot ble nesten betraktet som normalt fordi kvinnen ikke ble tilskrevet et så sterkt driftsliv som mannen. Hos Hamsun er det derimot oftest unaturlige kvinner som sivilisasjonen har ødelagt i deres naturlige rolle som hustru og mor, som ikke føler noen seksuell lyst. Beskrivelsen av Adelheids motvilje mot samleiet med løytnanten er uvanlig differensiert gjennom at hennes syn på saken kommer til uttrykk når hun for en gangs skyld åpner seg for mannen sin. Da sier hun selv at han „hadde lov til det“ (85), men at hun ikke kunne føye seg i å ikke tenke „på noget andet end å være [ham] til behag“ (85). Det dreier seg om en typisk kvinnemonolog. Hun ønsker seg et mer følelsesfullt og harmonisk forhold mellom dem og hun mener selv at ekteskapet, som det nå er, ikke er naturlig: „Jeg vilde få det litt naturligere mellem os, to ganger, bedt Dem, grått -“ (86). Men løytnanten er helt oppfylt av sin stilling som mann og makthaver. For ham skulle det å vise følelser bare bety å miste kontroll.

At det må være henne som henviser til det naturlige i form av det følsomme, mens han nekter det og kaller hennes opptreden „pinlig“ (86), er betegnende for den tradisjonelle forskjell mellom mann og kvinne i forhold til naturen. For kvinnen blir naturen til den naturlige tilstand, mens det for mannen er nettopp unaturlig å forbli i det naturlige. Mannens naturlige oppgave er paradoksalt nok å overvinne naturen (og dermed det kvinnelige) i seg selv.

I *Børn av Tiden* blir denne forskjellen veldig tydelig når man betrakter Holmengrås barn. På grunn av deres etnisitet (mora deres er halvindi-anere) er de nærmere knyttet til naturen enn europeerne som ellers kommer til Segelfoss. Men den samme „naturmenneskearv“ får en helt annen vurdering angående Mariane enn angående Felix. Han interesserer seg bare for slagsmål og primitive kraftbevis, vil ikke lære noe og faren må til slutt sende ham tilbake til Mexico fordi han ikke klarer å forme ham til et naturmenneske, som en mann av hans stilling må være i et sivilisert land som Norge. Hos Mariane hjelper det naturmenneskelige til å understreke hennes kvinnelighet. Det eksotiske gjør henne enda skjønnere og de dyriske trekk som antydes i forhold til

hennes ytre og bevegelser („ved Marianes gang var det noget glidende som hos en vild“ (128)), gjør at hun snart blir den mest ettertraktete kvinne på Segelfoss. Å være natur er så å si bare naturlig for en kvinne. For mannen, og framfor alt for herskeren Willatz Holmsen, dreier alt seg om kontroll. Adelheid har nektet ham å utøve den form av herskap⁷ som hun senere tilstår skulle ha vært den lovlige og naturlige. Herskeren blir altså nektet maktutøvelsen i et sentralt område, i sitt eget hus. Han kompenserer det gjennom å enda sterkere framvise sin makt mot utsiden. Når han har kranglet med Adelheid eller hun har låst døren til sitt soveværelse for ham, tar han sin hest, et gammelt symbol på makt og potens, rir en tur og framviser seg som en levende herskerstatue.

Men seksualitet er ikke bare relatert til fysisk dominans, men, som hos Freud, også til finansiell makt. „[S]elve seksualakten [...] oppfattes [av menn] som en form for dominans, tilegnelse [...]“⁸ Når Adelheid på en eller annen måte gir løytnanten følelsen av å sette spørsmålsteget ved hans mandighet, viser han sin potens gjennom å sløse bort penger. Når han legger planen om å la sin kone bygge en ny kirke, heter det at han gjør det for å „vise sin magt“ (12) for Adelheid. En stor del av løytnantens handlinger er altså motiverte av nødvendigheten av å overbevise sin kone om sin manns mandighet. Men Willatz Holmsen III får som sagt også en mulighet til å vise sin makt overfor sin kone på en mer direkte måte. Når hun vil forsone seg med ham, betyr hennes tilnærmelse for ham at „[h]an hadde endelig al magt nu, som hun hadde hat den i årvis før“ (81). „[H]ans urokkelighet seiret hver gang, aldri gav han mere efter. Allikevel hadde han sikkert ingen fornøielse av å gjøre sig så ubevægelig, det kostet ham vistnok selvtukt“ (87). Likevel forholder løytnanten seg naturlig, han „optrådte som det anstod sig ham“ (87). I Hamsuns skjebnebestemte verden er den fødte herre den som ikke har noen mulighet å gi etter. Også den som eier makten står under dens tvang. Hierarkiets oppførselsregler gjelder også for den som står høyest i hierarkiet. „I likhet med adelskapet *regjerer* æren over mannen av ære, uavhengig av ethvert ytre press. Den *styrer* [...] hans tanker og praksiser på

---

⁷ „Det å besitte seksuelt sett [...] er å dominere i betydningen av å underkaste den andre sin makt [...]“ Bourdieu, Pierre. S.28

⁸ Bourdieu, Pierre. S. 28

samme måte som en kraft [...], men uten å tvinge ham mekanisk [...]; æren styrer hans handling som en logisk nødvendighet [...].”⁹

Løytnanten beskrives som en veldig positiv skikkelse, en motstander mot det forfall som moderniteten bringer med seg. Men også Adelheid beskrives ikke uten sympati, selv om hun er „stivnakkede og lunefuld[...]“ (87) og har mange ukvinnelige sider og altfor selvstendige tanker, som ellers skulle ha innbrakt henne Hamsuns fordømmelse. Det som redder henne fra å bli fordømt som andre moderne, selvbestemte kvinner, er at hun har „begravet seg levende på Segelfoss“ (22). Hun er en fin dame, ikke noen yrkeskvinne, som Hamsun fordømmer i flere artikler¹⁰ og bøker¹¹. Adelheid er helt avhengig av sin mann.¹² Men det viktigste er, om hun enn ikke er den ideale hustru, så nekter hun i det minste ikke å oppfylle den andre, kanskje enda naturligere del av sin naturlige rolle som kvinne. Adelheid blir mor til en sønn.¹³ Hun er full av kjærlighet og omsorg for ham og det å være sammen med barnet synes å utfylle henne helt. Hun er en stolt og lykkelig mor og dermed får hun fortellerens (og autorens) sympati. Adelheid vet i det hele tatt hvor hennes plass er. Når hun blander seg i løytnantens forretninger, dette utelukkende mannlige området, gjør hun det ikke på egen hånd, men hun rådfører seg med sin far og påberoper seg hans mening.¹⁴ Egentlig dreier det seg her ikke om noen konkurranse mellom Adelheid og Willatz Holmsen III, men mellom ham og obersten om Adelheids beundring. Konkurrenten er farlig for Willatz Holmsen III fordi han har rett - løytnanten har virkelig økonomiske vanskeligheter, fordi obersten, som Adelheids far, har en naturlig rett til Adelheids beundring akkurat som mannen og fordi han står høyre enn løytnanten i militærhierarkiet. Oberstens attributt, sabelen, er minst like så imponerende og mandig som løytnantens ridepisk. Dessuten er obersten adelig,

⁹ Bourdieu, Pierre. S.59

¹⁰ Til eksempel Hamsun, Knut: „Brev om Kvinden“. I: *Hamsuns polemiske skrifter i utvalg* ved Gunvald Hermundstad. Gyldendal 1998. s.116 ff.

¹¹ Til eksempel typen Torsen i *Den siste Glæde*.

¹² „Jean-Jeaques Rousseau and Knut Hamsun believed that woman’s natural state is one of dependence and subservience.“ Buttry, Dolores Jean: *Knut Hamsun: A Scandinavian Rousseau*. Dissertation. Urbana, Illinois: 1978. S. 251.

¹³ „Hamsun’s ideal women are healthy, natural and fruitful.“ Buttry, Dolores Jean. S. 258

¹⁴ Jfr. Normann, Unni: „Willatz og Adelheid; det problematiske ekteskapet i *Børn av Tiden*“. I: *Film, religion, kjærlighet. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 1998*. Red.: Nils M. Knutsen. Hamsun – Selskapet 1998. S.117.

kanskje enda en grunn mer for løytnanten å betone sine egne aristokratiske egenskaper.

Løytnanten må altså ikke bare betone sin makt og mandighet i forhold til Adelheid, men også i forhold til andre menn. Ofte skjer det gjennom å la andre se ut som mindre mandige og dermed mindre naturlig knyttet til makten enn løytnanten selv. Fortelleren hjelper løytnanten gjennom beskrivelsene av mennene. Holmengrå innføres som „fabelhelt“ (33) og „æventyrkonge[...]“ (32). Han har mange gode egenskaper og fremstilles som alt annet enn usympatisk, men hans makt er ikke naturlig, han tar „bakveien“ (32), når han kommer til Holmsens. Han tar „kjøkkenveien“ (32), veien for tjenestefolket og gjennom husjomfruens område. En riktig mann går rakt fram, og det gjør løytnanten. Holmengrå er kledd „storveies“ (31), han kler seg ut. Løytnanten derimot er praktisk kledd. Å legge vekt på fine klær for å imponere er ikke nettopp mandig. Det er ellers bare fruene på Segelfoss som gjør en „opvisning“ av sin opptreden „hver teatersøndag“ (12). Om man vil med Nietzsche kalle maskeraden kvinnens egentlige vesen eller ikke, det anstår seg i hvert fall ikke for en herremann å kle seg ut. Det blir tydelig når Adelheid leker med sønnen sin og Willatz Holmsen III ser at Willatz Holmsen IV har en bjelle på seg. Løytnanten blir sint og sier: „Man henger ikke bjælde på en Willatz Holmsen selv for lek.“ (24). At Holmengrå er en uekte hersker, beror til dels på at han ikke er mandig nok. Makt og mandighet er så tett knyttet til hverandre, at nesten alle egenskaper som er relaterte til det ene også er knyttet til det andre.¹⁵ Som mann er man alltid utstyrt med en viss evne til makt og jo mer makt en har, desto mandigere er han. Men å være født som mann er ikke den eneste forutsetningen for å være en „født[...] herre“ (39).

---

¹⁵ Dermed kan man også kalle andre egenskaper av Holmengrå som beskrives under punkt to, framfor alt hans manglende disiplin, umandige. Det naturlige er en hierarkiskapende konstruksjon som innbefatter mer enn kjønn. Men det naturlige er ikke i seg selv en overordnet kategori, like så godt kunne man ta det naturlige som en av flere faktorer som er med på å skape den hierarkiskapende konstruksjonen kjønn. Men her skal vises at naturaliseringen er den grunnleggende prosessen som skaper hierarkiet i „*Børn av tiden*“ og at naturaliseringsmekanismen kan anvendes på (nesten) hvilken som helst av de forskjellskapende faktorene i et samfunn.

Fødsel

Løytnant Willatz Holmsens herskernatur er begrunnet med hans avstamning. „Han hadde de gode familjetræk fra sine forfædre, disse storfolk som hadde været rike og faderlige mot sine tjenere og husmænd“ (10). Han bærer uniform som sin bestefar og er dannet som han. Hans far brukte et „rum bare til bøker fra gulv til tak“ (8) og løytnanten sitter og leser „i humanisterne, i encyklopedisterne i farns bibliotek, det var hans gudstjeneste“ (12). Selv dannelse framstilles som noe man må være født med og til, en del av arven. De som ikke har denne arven, men prøver å tilegne seg den, hører til en annen „race[...]“ (45). De „er født i almindelighet, til almindelighet“ (58). Løytnanten „kunne ikke tale med slike folk, deres tankegang var en anden, intet var dem medfødt, de hadde bare lært skolekundskap“ (45). Riktignok framstilles akademikerne som en dekadent rase. De to verste eksempler er dr. Muus og presten Lassen. Hos Muus blir dekadansen fysisk synlig¹⁶: Han er „liten“ og „rar“ og har „et forlæst ansigt med stor næse, store deformerte ører og fattig skjægvækst“ (104). Lassen er „bonden som arbeider sig ned til præst“ (115). Hierarkiet vendes om: „[D]er var intet tapt, Lars var for legemlig lat til fiskeri.“ (115). At embetsmennene er „blit adelen“ (56) i byen er ikke noe som øker embetsmennenes verdi i løytnantens og fortellerens øyne, men bare noe som viser byens unaturlige tilstand. Når presten kommer tilbake fra studiet er han „overanstrengt av studeringer og [...] tåler [ikke] luften“ (144) i sin gamle hjemmebygd. Hans „bryst er angrepet“ og hans „syn er svækket“ (144). Men ikke bare embetsmennene blir syke. Den nye tiden med dens unaturlige forhold bringer sykdommen med seg, man kan kanskje si at den selv er sykdommen som ødelegger de naturlige forhold. Holmengrå, som innfører kapitalismens konkurransesystem på Segelfoss, begrunner sin tilbakekomst med sin sykdom. I det minste er han blitt syk utenlands og blir frisk igjen i hjemmets luft, han er altså ennå litt naturligere, friskere enn presten. Det nye systemet bringer med seg at folk blir oftere syke. Det heter sarkastisk: „[D]et var et rart hjem som ikke hadde såpas sykdom at ikke den nye doktoren måtte hentes“ (104). Sykdom hører til den nye normaliteten og folk venner seg ganske fort til de nye normene. Holmengrå kan ikke nekte at hans „virksomhet fører til flere sykdommer“ (106).

¹⁶ Jfr. Haugan, Jørgen: *Solgudens Fall: Knut Hamsun – en litterær biografi*. Oslo: Aschehoug 2004. S.224.

Holmengrå selv beskrives påfallende positivt for en oppkomling som „hverken ved fødsel eller oppdragelse hadde fått dannelse som gave“ (111). Men man kan se at han ikke er en Willatz Holmsen. Han har „et langt almindeligere ansigt“ (110). Han prøver å skille seg fra andre gjennom sin „påklædning“ (36). Men han må „forandre sin optræden“ (90) igjen og igjen og prøve å opprettholde det „mystisk[e]“ (111), som blir satt i sammenheng med hans person fordi „han [ikke] hadde kunnet lære det rette herrevæsen av løytnanten“ (90). Mens løytnanten er født som sønn og barnbarn av herremenn og dermed selv er fødd til herredom, er Holmengrå „[a]v ingen slægt, intet hjem“ (122).

Han var bonde fra vuggen og tilhørte altså en race som livet endnu ikke var kommet nogen annen vei med end bare å holde den borte fra døden. Alt han visste hadde han lyttet sig til, av alt det værdifulde som hænger i luften mellem dannede mennesker, deres sprog iberegnet, hadde han gjort sig en personlig eiendom [...]. Men han var to hundrede år yngre end beboerne på Segelfoss; han hadde lært å hilse, men han hilste med en slavehat. (149).

Han avsløres da han kommer i økonomiske vanskeligheter. Verken Willatz Holmsen III eller hans far skulle noen gang ha „tilstått [...] at [de] trængte [...] penger“ (8). Løytnanten bruker sågar mye mer penger enn han har, bare for å vise at han har råd, for ikke å la noen tvile på hans makt. „Motgang gjorde denne mand kjølig.“ (13). Når han har „pengesorger“ (177), „prater [han] likeså litt med sig selv som i almindelighet med andre, han tier, tier påståelig, til alt, tier“ (177). Holmengrå derimot „skjulte det ikke, han var vel uvant med motgang og kunde ikke bære den alene, men måtte indvie folk i den“ (173). „Han var en selvgjort mand, hans herrevæsen var vel for en stor del kunst“ (180). En kunst som han holder seg til for å imponere løytnanten og Adelheid. Når Adelheid er død og løytnanten blir mer og mer avhengig av Holmengrå, viser kongen sin egentlige natur. Og da er han beregnende (jfr. s. 151) og uten „balance“ (150). Han mister all disiplin, går „åpenlyst på pikejagt“ (182) og fornedrer seg selv gjennom å drikke seg full med dr. Muus og sakfører Rasch. „Hr. Holmengrå bar vel endnu gjæmt i blodet de folkelige rangsforestillinger fra holmen“ (150). Og de skiller seg til fordel for embetsmennene fra løytnantens. Etter løytnantens mening er embetsmennene

kommet bort fra naturen, som man kan „leve på“ (57) og som de enkle menneskene på godset alltid levde på, uten å nærme seg kulturen.

For å leve på kultur må man som første vilkår fødes i rikdom og luksus i mange ledd, det nytter ikke å komme fra almindelige kår og jevn fattigdom [...]. Denne rikdom og luksus i flere ledd skal avsætte den karakter i en som gjør mennesket til en personlighet. (57).

Det er et syn som går ut på naturalisering av kultur, som løytnanten frambringer her og som fortelleren synes være enig i. Hos embetsmennene kan det ikke finnes noen „overlegenhet, storhet“ (56). Man må være født med den. Konsul Frederik har en annen mening om saken fordi han følger med tida. Men han er ikke „blind for storheten i å være landdrot som [s]in far“ (62). Han har „ofte nok plagsomme mindelser om sin medfødthet“ (55). Og det er denne „medfødthet“, som over hodet gjør ham til en akseptabel diskusjonspartner for løytnanten. Han er landdrott Coldevins arving og er født med kultur som han ikke kan ødelegge gjennom sine meninger. Arven er sentral for personligheten og en persons stilling i det sosiale hierarkiet, viktigere enn lærdom og personlige meninger.

Penger

At penger blir sett i sammenheng med makt også før kapitalismens tid, har jeg allerede henvist til tidligere. Å være formuende blir gjort til en egenskap, som er naturlig for makthaveren. Rikdom står for potens, det viser seg omvendt, når løytnanten forbinder med sønnens fødsel „en besynderlig forestilling om formue, ja om ren indtægt“ (13). Men rikdom blir først naturlig, når man ikke må jobbe for den, men slekten har „vedblit å være rik[...] nedover“ (59). Som man ser hos Holmengrå, er det ikke nok å være rik for å være grunnleggende forskjellig fra vanlige folk. „Det må ha gått et skred av rikdom og skjæbne gjennom Deres forfædre [...]. Dere må på dette grundlag ha utviklet egenskaper som gjør dere forskjellige fra kopisten med den almindelige utrustning“ (58), forklarer løytnanten Frederik Coldevin. At rikdom blir til mer enn å ha penger, til en del av aristokratens naturlige egenskaper, viser seg når det heter om Willatz Holmsen III: „Slik hjalp han og var rik og faderlig han også“ (10), direkte etter beskrivelsen av løytnantens dårlige økonomiske stilling, som egentlig gjør at

man knapt kan snakke om hans rikdom. Man kan vel godt si at mekanismen å legitimere makt gjennom å bestemme noen egenskaper som naturlig knyttet til makt og gjennom å tilskrive herskeren disse egenskaper, kommer her til en grense.¹⁷

Påstanden at det er patriarken som etter naturlig lov skulle være den rike, benyttes derimot til å vise den nye tidens unaturlighet. Frederik Coldevin tilstår at han forsørger foreldrene sine og løytnanten får flere ganger finansiell hjelp av sin motstander Holmengrå. Kapitalistene, som opprettholder de gamle herrenes naturlige rikdom ennå en tid, blir rike gjennom et unaturlig konkurranse-system. Deres rikdom er unaturlig og den fører kapitalistene til en unaturlig makt, som truer å styrte det gamle hierarkiet.

Samfunnsendringen og Hierarkiet

Samfunnsendringen er ikke noe uvesentlig i *Børn av Tiden*. Forandringen fra Segelfoss gods til Segelfoss by er det store temaet i boka. Men Hamsun gjennomfører ikke noen sosiologisk analyse av forandringen. Det konstateres bare: „[N]u begyndte forfaldet. [...T]iderne skiftet“ (10). Det er skjebne og løytnanten er „ute for en lov [...], en makt“ (121), som Holmengrå blir „et symbol“ (122) for. Men samfunnsendringen bringer likevel en forflytning av hierarkiet med seg. Selv om endringen blir framstilt som årsak og ikke som følge av de maktbestemmende faktorenes forflytning, tegnes det et tydelig bilde av samspillet mellom deres og hierarkiets forflytning.

Penger og Fødsel

Som sagt er penger ikke lenger en del av den aristokratiske arven. Hver og en kan tjene dem nå, men, som Holmengrå antyder det, gjør det „menneskene [ikke] videre dygtigere av natur“ (36). Tvert imot,

---

¹⁷ Willatz Holmsen III har makten. Den som har makt, er mandig, altså er Willatz Holmsen III mandig. – Her fungerer mekanismen fordi mandighet er en konstruksjon, som må fylles med innhold, altså godt kan fylles med Willatz Holmsens egenskaper. Det samme fungerer om man utveksler „mandig“ mot „aristokrat“, så lenge man er med på at man kan betegne en utmerket personlighet som aristokratisk, selv om bestefaren har vært tjener. Men med „rik“ fungerer mekanismen ganske dårlig fordi rikdom ikke er noen konstruksjon som må defineres. At noen er rik, selv om han er utslått, er en absurd påstand, som ikke heller opprettholdes senere i fortellingen.

formue er ikke lenger med på å skape en rettferdig, faderlig makt. Man tjener penger gjennom å „konkurrere[...]“ og „undersælge[...]“ (66). For løytnanten er det „ukjendt“ (61). Han sier: „Så får jeg visst heller – som min salig far – begynde å lete efter bedstefars skat“ (61). At han til slutt virkelig finner skatten, understreker fortellerens klare partitagende for den gamle drotten mot det kapitalistiske systemet. Penger skaper ikke lenger naturlige forskjell, de blir til noe alminnelig. „[P]enger, skillinger var ikke sjældne mere.“ (104). For løytnanten mister de dermed deres verdi. Han betrakter den nye valuta som „latterlige kroner, disse masser av grynsmå mynt“ (138), som han nesten skammer seg over å gi bort. Samtidig blir penger den sentrale verdien for vanlige folk. Og denne verdien ødelegger det gamle verdi-systemet. „[D]et som imponerte nu var [det] fulde pengeskrin“ (78). Per på Bua er vel det fremste eksempel på ødeleggelsen av menneskenes moral gjennom det nye systemet. „[S]måskillingen og næringen [...] var hans livsanskuelse og hans religion“ (78). At en krøpling kan få så mye makt som han får på Segelfoss, er videre et tegn på den nye tidens dekadanse. Men også Holmengrå, kongen, som på begynnelsen ble framstilt som en mann med verdier, viser seg mer og mer å bare være interessert i penger. Hans forståelse av storhet røpes i utsagnet: „[H]er var det jo ikke tale om en eneste større ting, ordet million blev jo ikke nævnt“ (182). Folk begynner å miste den naturlige respekten for aristokraten, fordi det ikke lenger beror på fødsel og de tradisjonelle herskeregenskapene, hvem som er „en overlegen mand“ (151) men først og fremst på penger. Og da det ryktes at løytnanten har økonomiske problemer, gjør det „fru Adelheid og løytnanten til noen ganske almindelige personer“ (151) i vanlige folks mening. Holmengrås egentlige klasses tilhørighet viser seg når også han mister respekten for Holmsen fordi embetsmennene gjør det: „Hvad stas var det da for hr. Holmengrå å ha været deres store og gode ven i alle disse år!“ (151). Han er ikke noen faderlig drott, men en beregnende kapitalist. Likevel blir han den nye makthaveren på Segelfoss. Pengene, den av maktfaktorene som minst lar seg knytte til naturen, er blitt verdien som styrer i det nye samfunnet. Det nye systemet er bygget på et unaturlig grunnlag og fjerner menneskene fra den naturlige patriarkalske orden.

Kjønn

Om Adelheid utfordrer det mandige dominanssystemet i ekteskapet, så spiller hun den tradisjonelle kvinnelige rollen i maktkampen mellom to menn. Begge vil vise henne sin mandighet og overbyr hverandre i storhet. Holmsen vil skaffe et orgel for hennes skyld, men klarer det ikke før hennes død. Holmengrå kjøper en flygel og får henne dermed i sin nærhet. Han klarer å imponere henne også gjennom sin opptreden. „Fruen måtte forresten beundre ham“ (110). Løytnanten behandler Holmengrå som den sosialt underlegne, selv om han vet at han ikke er det. Det heter om grunnen til hans oppførsel: „Han vilde heller ikke ha git så kort et svar sist hvis ikke Adelheid hadde været tilstede, for hendes skyld hadde han måttet opptre som den gamle drot.“ (122). Forholdet mellom Adelheid og Holmengrå blir alt mer intimt, intimere enn det mellom ektefellene, til Adelheid til slutt rømmer fra Segelfoss og de to konkurrerende mennene. Men det var hun som formidlet kommunikasjonen mellom løytnanten og Holmengrå. Willatz Holmsen III vil på begynnelsen ikke handle med kongen. Han gjør det bare fordi Adelheid vil at han skal selge ham en tomt og gjennom Frederik Coldevin som mellommann. Det nære forholdet som blir til mellom Adelheid og Holmengrå fører også de to mennene nærmere hverandre.

Ved å være orientert mot akkumulasjon av symbolsk kapital (ære), forvandler denne økonomien [= de symbolske godenes økonomi] ulike råmaterialer, først og fremst kvinner, men også alle objekter som er mottagelige for å bli utvekslet i slike former, til *gaver* (og ikke til produkter), det vil si til kommunikasjonstegn som samtidig er dominansredskaper.¹⁸

Holmengrå vinner makt gjennom kontakten med løytnantens kone. „Var det ikke fint for Tobias fra holmen å gå ind på Segelfoss og være fruens ven?“ (149). Han står dermed i gjeld til løytnanten og at han hjelper løytnanten med penger kan anses som et vellykket forsøk å få løytnanten til å komme i gjeld til ham. „Intet kjøp er så dyrt som gaver.“ (124).

Når Adelheid dør, blir Holmengrå „fri“ (150) i dobbel forstand. Han må ikke overbevise Adelheid om sin mandige makt lengre og han skylder løytnanten ingenting. Men løytnanten har nå en stor finansiell

---

¹⁸Bourdieu, Pierre. S. 53

skyld hos Holmengrå. Allerede da Adelheid er reist, „kom det en litt anden tone ind mellem drotten på Segelfoss og den indflyttede hr. Holmengrå“ (138) og da hun dør, viser Holmengrå løytnanten for første gang direkte at han er „den overlegne“ (170).

Mandighet og Aristokrati

Willatz Wilhelm Moritz von Platz Holmsen er fra begynnelsen et stridsobjekt for ektefellene Holmsen. Adelheid kaller ham Moritz etter sin far og løytnanten tåler det ikke fordi „[h]an heter Willatz, som hans forfædre“ (20). At han blir musiker, ble med henvisning til Thomas Manns *Buddenbrooks* ansett som et tegn på dekadanse.¹⁹ Men verdiene i *Buddenbrooks* er helt forskjellige fra dem i *Børn av Tiden*. Den musikkelskende og syke Hanno blir dekadansens høydepunkt, men dekadansen er her en utvikling bort fra den borgerlige forretningsmessige fornuften inn i kunstens usikre fantasiverden. Som i *Buddenbrooks* er musikken i *Børn av Tiden* en arv fra den kvinnelige siden. „Det var jo det [...] morn hadde lært ham.“ (127). Derfor ser løytnanten først ringeaktende på sin sønns begavelse:

Dette med musikken var jo noget han hadde fåt i arv fra morn, det var intet av det holmsenske blod i det, løitnanten kunde derfor gjøre en litt hånlig bemærkning og endda ikke være uretfærdig. (132).

Bemerkningene ser ut som „Musik er jo bare sang og spil“ eller „musik er ett, alvor et andet“ (131). Man kan altså argumentere for et syn som går ut på at sønnen følger sin mor og påtar seg kvinnelige aktiviteter i stedet for å vise seg som en født herre som faren sin. Men man kan også godt argumentere mot dette syn. At musikken er knyttet til det kvinnelige, er egentlig det eneste som setter musikken i dårlig lys. I mange andre henseende viser musikken seg å være positivt vurdert i *Børn av Tiden*. Det heter om den nye lege: „Hr. Muus var et produkt av fire generationers skoleflid og ordinære ævner, av dette og intet andet, hvorledes kunde da manden uttale sig om musik og om de nye noter som lå på flyglet?“ (151). Musikk er altså ikke noe som hvemsomhelst kan mene noe om. Musikken tilhører aristokratiets kulturelle arv og Adelheid har jo riktignok medbrakt sin musikalitet

---

¹⁹ Jfr. *Hamsun i Paris. 8 foredrag fra Hamsun – dagene i Paris 1994*. Red: Régis Boyer og Nils M. Knutsen. Hamarøy: Hamsun – Selskapet 1995. S. 59.

fra et aristokratisk hjem. Willatz IV „er ingen almindelig gut“ (132) og det viser seg at han også har arvet farens gode karaktertrekk og gjør ham „ære“ (174). Han kalles for „racens ætling“ (174) – ikke nettopp et tegn på dekadanse. Willatz Holmsen IV er „født en julnatt“ (96) og i en tid, der det „å være landdrot er dødt [,s]tort, men avgåt ved døden“ (62), har han kanskje funnet en mulighet til å „være fornem midt i larmen“ (69).

Willatz Holmsen III har vist „[r]edelig vilje til det siste, gylden vilje“ (185). Og sønnen får bli komponist, han får en skjebne etter arv og egen vilje, en naturlig²⁰ og aristokratisk skjebne.²¹ Han engasjerer seg ikke i det kapitalistiske systemet. Når systemet er unaturlig, vises den naturlige storhet utenfor systemet.²² Mens kapitalismen ødelegger menneskenes respekt for de naturlige forskjellene og skaper nye, unaturlige, „står Willatz Holmsen den fjerdes kreativitet tilbake som det siste aristokratiske uttrykket“²³.

Avslutning

I innledningen skrev jeg at man best kan iakttå hvordan makten installeres og legitimeres når et samfunn befinner seg i forandring. Etter denne undersøkelsen håper jeg å ha vist at *Børn av Tiden* viser hvordan makten legitimeres, nettopp fordi den nye makten *ikke* legitimeres. Det gamle patriarkalske systemet på Segelfoss blir legitimert gjennom den essensialistiske fremstillingen av hierarkiet som en opprinnelig og naturlig orden. Man kan si at fortellerens syn på systemet er det syn som de fleste mennesker i et stabilt system har på selve systemet. Men samfunnet i *Børn av Tiden* er ikke stabilt. Makten skifter

---

²⁰ Kanskje er musikken ikke bare naturlig for Willatz Holmsen III fordi han har fått den som en del av den arvede kulturen. Ivar Roger Hansen mener at „Hamsun oppfatter musikk som et naturuttrykk, [...] som et fenomen tilhørende [...] naturens grunn.“ Hansen, Ivar Roger: „<<Bare verdslighet>> eller <<musikeren av Guds særskilte nåde>>? Om musikk og musikere i Knut Hamsuns diktning“. I: *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy*. Red: Even Arntzen og Nils M. Knutsen. Hamarøy: Hamsun – Selskapet 2000. S.165.

²¹ Hamsun skriver 1918 i en petit om musikeren i Aftenposten: „Javel – han er blitt det han vilde [...], akkurat det han vilde. Han ligger som han har redet, han har selv ønsket å være tapt for Kontoret, for Kateder og for Kramboden. Og han er blitt meget, en Magt over Menneskene.“ Musikeren karakteriseres her også som „fyrstelig“. Sitert etter: Hansen, Ivar Roger. S. 158 f.

²² Jørgen Haugan skriver: „I kunstens, fantasiens verden gjenspeiles den gamle hierarkiske forskjellen mellom høy og lav, de åndelig begunstigede og de alminnelige menneskene, åndens undersätter.“ S.229

²³ Haugan, Jørgen. S. 229

eier i fortellingen og menneskenes syn forandrer seg. Men ikke fortellerens. Han var med på å legitimere de gamle verdiene, de nye ironiserer han bare over. Det skyldes fortellerens autoritet at det nye systemet fremstår som noe uforklarlig og skjebneaktig, liksom det gamle systemet fremstår som naturlig. Det nye hierarkiet naturaliseres ikke av fortelleren og fremstår dermed som unaturlig og illegitimt.

Med utgangspunkt i *Børn av Tiden* kan man ikke bare vise sosiale mekanismer av maktinstallasjon og – legitimasjon, men også fortellerens makt til å skape mening gjennom selv å anvende disse mekanismer (bare) i fremstillingen av det hierarkisystemet som han foretrekker.

Bibliografi

Bourdieu, Pierre: *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag 2000.

Buttry, Dolores Jean: *Knut Hamsun: A Scandinavian Rousseau*. Dissertation. Urbana, Illinois: 1978.

Hamsun, Knut: *Børn av Tiden*. I: Hamsun, Knut: *Samlede verker*. Tiende utgave. Gyldendal 2000.

Hamsun, Knut: „Brev om Kvinden“ I: *Hamsuns polemiske skrifter i utvalg* ved Gunvald Hermundstad. Gyldendal 1998.

Hamsun i Paris. 8 foredrag fra Hamsun – dagene i Paris 1994. Red: Régis Boyer og Nils M. Knutsen. Hamarøy: Hamsun – Selskapet 1995.

Hansen, Ivar Roger: „<<Bare verdslighet>> eller <<musikeren av Guds særskilte nåde>>? Om musikk og musikere i Knut Hamsuns diktning“ I: *Hamsun 2000. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy*. Red: Even Arntzen og Nils M. Knutsen. Hamarøy: Hamsun – Selskapet 2000.

Haugan, Jørgen: *Solgudens Fall: Knut Hamsun – en litterær biografi*. Oslo: Aschehoug 2004.

Normann, Unni: „Willatz og Adelheid; det problematiske ekteskapet i *Børn av Tiden*“ I: *Film, religion, kjærlighet. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 1998*. Red.: Nils M. Knutsen. Hamarøy: Hamsun – Selskapet 1998.